

Отримано: 18 січня 2020 року

Прорецензовано: 23 січня 2020 року

Прийнято до друку: 29 січня 2020 року

e-mail: glamourousmail@meta.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-9(77)-196-199

Фока М. В. Філософський підтекст повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 9(77). С. 196–199.

УДК: 821.133.1–343.09

Фока Марія Володимирівна,кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгводидактики та іноземних мов
Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка**ФІЛОСОФСЬКИЙ ПІДТЕКСТ ПОВІСТІ-КАЗКИ
А. ДЕ СЕНТ-ЕКЗЮПЕРІ «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ»**

У статті досліджується філософський імпліцитний смисл повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц». Авторка детально аналізує образи-символи на різних підтекстових рівнях, розкриваючи множинність їхнього тлумачення, у яких криється життєва філософія, головна ідея якої полягає в потребі людини завжди вирізняти дійсно важливе й слідувати йому, цінувати дружбу та любов, нести відповідальність за себе та за іншого, бути добрим і небайдужим, а також зберегти в собі дитину, чистоту її душі, відкритість Усесвіту й наповненість істинним.

Ключові слова: підтекст, філософія життя, символ, А. де Сент-Екзюпері, повість-казка «Маленький принц».

Mariia V. Foka,Candidate of Philological Sciences (PhD),
Associate Professor of Linguodidactics and Foreign Languages Department
Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University**THE PHILOSOPHICAL SUBTEXT OF THE FAIRY STORY
«THE LITTLE PRINCE» BY A. DE SAINT-EXUPÉRY**

The timeliness of the fairy story «The Little Prince» by A. de Saint-Exupéry lies in the deep subtextuality of the work, the decoding of which enables readers to learn a complete life philosophy, grasping the true meanings of the work. So, the philosophical subtext of the work is investigated in the paper. The author analyzes in detail the images-symbols (travel image, snake, fox, flower, baobab, desert, well, planet, star, etc.) at different subtext levels, revealing the multiplicity of their interpretations. The review of the sources allows distinguishing a purely biographical approach to the implicit part of the work, but it can be decoded through the prism of the historical context of the time, as well as through philosophical aspects. The plain fantastic plot of «Little Prince» hides the whole life philosophy: one must always distinguish between what is really important and follow it, appreciate friendship and love, be responsible and kind, preserve the child, the purity of his/her soul, the openness of the universe and the fullness of the true.

Key words: subtext, life philosophy, symbol, A. de Saint-Exupéry, fairy story «The Little Prince».

Постановка проблеми. З моменту публікації повісті-казки А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» у 1943 р. в Америці спершу англійською мовою («The Little Prince», видавництво «Reynal & Hitchcock», переклад К. Вудз) і незабаром, того ж року, французькою («Le Petit Prince»), інтерес до цього художнього твору не тільки не вщухає, а, навпаки, зростає. Про це насамперед свідчить той факт, що «Маленький принц» вважається третьою книгою у світі (після Біблії й Корану!) за кількістю перекладів (видано 300 мовами); більш ніж 200 мільйонів екземплярів книги продано по всьому світу [див.: 5]. Ці статистичні дані змушують замислитися над причинами успіху «Маленького принца». Секрет, на наше глибоке переконання, полягає в глибокій підтекстовості твору, розкодування якої дає нам змогу пізнати цілісну філософію життя, отримати відповіді на низку «вічних» питань, осягнувши істинні смисли твору. Відповідно, постає питання підтексту в художньому творі, що є однією з важливих проблем у літературознавстві.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Приховані смисли «Маленького принца» були об'єктом зацікавлення таких дослідників: А. Буковська, М. Ваксмахер, Л. Викулова, В. Григор'єв, О. Ісбах, Л. Лунгіна, А. Моруа, М. Мижо, Л. Мироненко, Л. Фролова, Н. Юдіна, R.-V. Albères, D. Anet, M.-A. Barbéris, M. Brumont, E. J. Capestany, André-A. Devaux, E. Drewermann, A. Gascht, L. Hawkins, P. Lassus, Y. Le Hir, Y. Monin, R. Zeller та ін. Проте імпліцитність повісті-казки через її складність і багатоаспектність залишається до кінця не вивченою. У цьому полягає **актуальність дослідження. Метою статті** є охарактеризувати явище підтексту, зокрема його філософське наповнення, у творі А. де Сент-Екзюпері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Назва твору «Маленький принц» викликає в читача передусім теплі й позитивні емоції, пов'язані з чарівністю та казковістю, притаманних дитинству. І дійсно, хоч жанр «Маленького принца» можна визначити як повість, що складається з двадцяти семи частин, проте за сюжетом – це фантастично-чародійна казка, у якій ідеться про пригоди маленького мешканця планети астероїда В–612.

Варто відзначити, що казка становить благодатне підґрунтя для підтекстовості, адже завдяки образній формі цього жанру передаються досвід і мудрість народу або письменника. До того ж виховний потенціал казки «Маленький принц» увиразнюється притчовою манерою письма, що виражає морально-філософські роздуми А. де Сент-Екзюпері, формулює його головні життєві принципи.

Глибокий філософський підтекст цього художнього твору значно розширює читацьку аудиторію: від дітей, що захоплюються незвичайним фантастично-чародійним сюжетом, до дорослих, які за казковими образами прочитують імпліцитну інформацію. Те, що книга адресована дітям, не викликає сумніву: по-перше, мова повісті проста й лаконічна, навіть «шляхетно стримана» [1, с. 131]; по-друге, типовими, а отже, легко розпізнаваними є такі казкові герої, як Принц, Лис,

Квітка (Троянда) чи Змії. Без сумніву, книга цікава й для дорослих, адже другий план змісту розрахований на декодування зрілим читачем, який здатен глибоко аналізувати, критично мислити, конкретизувати, робити широкі узагальнення тощо. Ретельної інтелектуальної напруги потребує розкодування підтекстового змісту символічних образів.

Під час подорожі планетами Маленький принц вибудовує свою модель життя, поступово знаходить відповіді на важливі життєві питання й ділиться своїми відкриттями з льотчиком. Образ подорожі є промовистим – це універсальний символ змін чи розвитку, пошуку свого місця в житті [4, с. 297]. Подорожуючи разом з Маленьким принцом, читач упізнає типові життєві явища. Наприклад, абсурдність влади розкривається через образ короля, що, по-суті, немає над ким володарювати, та й роздає він тільки ті накази, виконання яких не залежить від чисієс волі, бо є природним станом речей [див.: 6, с. 36–37]. Беззмістовність життя постає через образи марнославногo самозакоханогo чоловіка [див.: 6, с. 40]; або чоловіка, який шукає на дні чарки забуття [див.: 6, с. 41–42]; або бізнесмена, що, рахуючи зірки, уже не помічає їхньої краси [див.: 6, с. 43–44]; і географа, який замість того, щоб займатися дослідницькою діяльністю, тільки записує дані [див.: 6, с. 49–50]. Ось, здавалося б, насправді вартісна справа – дбати про когось, окрім себе – постає в епізоді про ліхтар і ліхтарника, але й вона виявляється безглуздою: ліхтарник відчуває себе нещасливим, бо повинен постійно, без відпочинку запалювати й гасити ліхтар, який насправді нікому не потрібен [див.: 6, с. 47–48].

На цьому шляху лише увиразнюються псевдоцінності, яким слідує людина. Зрештою Маленький принц остаточно пересвідчується в дивності дорослих: «Дорослі дуже дивні» [6, с. 38] – «Дорослі вочевидь дуже дивні» [6, с. 40] – «Дорослі вочевидь напрочуд дивні» [6, с. 42] – «Без сумніву, дорослі абсолютно дивні» [6, с. 45].

Лише на планеті Земля Маленькому принцеві відкриваються справжні цінності, цілковитому розумінню їх сприяють образи-символи, на які багата повість. Однією з перших на Землі Маленькому принцу зустрілася змія. Змія – прадавній, надважливий і надзвичайно складний символ, що має суперечливу природу, бо поєднує життя і смерть, захист і руйнування, мудрість і спокусу; своєю отрутою змія може вбити або зцілити [див.: 4, с. 114–120]. Це зумовлює її всемогутність:

«– Дивна ти тварина, – зрештою сказав він, – тоненька, мов палець...»

– Але могутніша за палець короля, – заявила змійка.

Маленький принц усміхнувся:

– Ти не можеш... ти навіть лап не маєш... навіть не здатна мандрувати...»

– Я здатна завести тебе далі, ніж будь-який корабель, – заперечила змійка і, мов золотий браслет, обвила кісточку Маленького Принца. – Доторкнувшись до людини, я повертаю її до землі, з якої вона вийшла, – казала далі змійка. – Але ти чистий і прибув із далекої зорі...»

Маленький Принц мовчав.

– Мені жаль тебе, такого кволого, на цій гранітній Землі. Я можу допомогти тобі коли-небудь, якщо надто тужитимеш за своєю планетою. Я можу...»

– Ох! Я зрозумів тебе дуже добре, – сказав Маленький принц, – але чому ти завжди говориш загадками?»

– Я розгадую їх усі, – запевнила змійка.

Обоє замовкли» [6, с. 54–55].

Зрештою змія таки приносить смерть Маленькому принцу («...Лише жовта блискавка майнула коло кісточки хлопчика. Він на мить заціпенів. Не зойкнув, а повільно впав, як падає дерево. На сипкому піску навіть не гупнуло» [6, с. 81]), разом з тим даруючи друге життя: він нарешті зміг повернутися на свою планету («– Розумієш, це надто далеко. Я не можу взяти своє тіло. Воно заважке» [6, с. 80]). Так автор утілює християнську ідею про життя після смерті.

Не менш давнім символічним казковим образом є лис, який пов'язується з життєвою мудрістю і якого можна розглядати як алегорію дружби. Варто наголосити, що маємо на увазі саме лиса (у французькій мові слово «renard» чоловічого роду: «le renard»), а не лисицю, яка означає хитрість, злість, лицемірство й порок. Тож лис відкриває Маленькому принцу секрети любові (і кохання) та дружби: «...якби ти приручив мене, ми відчували б потребу один в одному. Ти був би для мене єдиним у світі. Я був би для тебе єдиним у світі...» [6, с. 62], «Не приручиш – не зрозумієш. [...] Люди вже не мають часу розуміти бодай що-небудь» [6, с. 63], «Треба бути дуже терплячим» [6, с. 63], «Мова – джерело непорозуміння» [6, с. 63], «...бачать насправді тільки серцем. Очі головного не бачать» [6, с. 66], «За тих, кого приручив, ти відповідаєш довіку» [6, с. 66]. Цю філософію Маленький принц не тільки перейняв, але й розвинув: «Якщо дав себе приручити, є ризик, що доведеться плакати...» [6, с. 75].

Знаковим є образ квітки, символу жіночої краси [4, с. 402], надалі троянди, що увиразнює додаткове значення божественного, романтичного та чуттєвого кохання [4, с. 308]. У повісті квітка (троянда) стає втіленням жіночого начала, а Маленький принц – чоловічого, тож крізь призму *інь і ян* проступають особливості взаємовідносин чоловіка й жінки, їх різне сприймання та неоднакове розуміння почуття любові. Разом вони становлять алегорію кохання. Наприклад, Маленький принц не одразу зрозумів, що криється за кокетливою манерою поведінки квітки: «Я тоді нічого не міг зрозуміти! Я мав судити про квітку з її дій, а не слів. Вона дарувала мені духмяність і сяєво. Я ніколи не повинен був тікати! Я мав би здогадатися про її ніжність, приховану жалюгідними хитрощами. Квіти такі суперечливі! Я був надто юний, щоб уміти любити» [6, с. 30]. З набуттям знань про життя, з усвідомленням відповідальності до Маленького принца приходять і розуміння кохання: «– Знаєш... моя квітка... я відповідаю за неї! А вона така квола! Така наївна. Має чотири нікчемні колючки, щоб боронитися від світу...» [6, с. 81].

Одним із центральних образів казки є баобаб, що алегорично втілює зло. «Земля планети була заражена ним. А баобаба, якщо пізно взятися за нього, вже ніколи не пощастить позбутися. Він захаращує всю планету. Пронизує її своїм корінням. А якщо планета дуже мала, а баобабів надто багато, вони розірвуть її [...]».

Про небезпеку баобабів знають так мало, а ризики, яких зазнає недбайливий на астероїді, такі великі... Я кажу: «Діти! Стерезіться баобабів!» [6, с. 19–21].

Символічно, що і льотчик, і Маленький принц опиняються в пустелі. У християнській та іудейській культурі це потужний знак – місце Одровнення (бесіди з Богом) [4, с. 296], яке сприяє самопізнанню й відкриттю істинного. Знаковим є також образ криниці, що асоціюється зі спасінням, життям, знанням, істиною та чистотою [4, с. 156] й органічно прив'язується до

образу води – відродження [4, с. 43]. Тож образи *пустелі – криниці – води*, які складають неподільну триєдність, означають шлях до пізнання героями істини. «Пустелю прикрашає те, – сказав Маленький Принц, – що вона ховає десь криницю...» [6, с. 71].

Звернімо увагу: льотчик шукає криницю разом з Маленьким принцом, і саме хлопчик дає йому надію:

«...Маленький Принц глянув на мене й відповів [...]»

– Я теж хочу пити... Пошукаймо криницю...

Я втомлено махнув рукою: безглуздо шукати навмання криницю серед безмірної пустелі. І все-таки ми пішли.

[...] – Тож і ти відчуваєш спрагу? – запитав я.

Він не відповів, лише мовив:

– Вода й для серця може бути добра...» [6, с. 70–71].

Водночас і льотчик дарує спасіння Маленькому принцу:

«– Ця вода і мою втамує спрагу, – озвався Маленький принц. – Дай мені пити.

І я збагнув, чого він шукав!

Я підніс йому відро аж до вуст. Він пив, заплющивши очі. Мить була втішна, наче свято. Ні, та вода не була поживою. Вона народилася з походу під зорями, зі співу блока, з зусиль моїх рук. Вона була добра для серця, немов подарунок. Як я був малим хлопцем, вогні різдвяної ялинки, музики опівнічної меси, лагідність усмішок становили отак разом усю осяйність мого різдвяного подарунка» [6, с. 73–74].

Шлях льотчика й Маленького принца до криниці символізує, що ми, дорослі, можемо знайти справжні істини тоді, коли зберігаємо в собі дитину / дитинство, дитячу чистоту, відкритість і щирість – лише в цьому разі наступає момент Одкровення, а справжнє стає очевидним.

Настільки ж глибоким змістом відзначається образ планети Маленького принца, яку той залишає в пошуках сенсу буття та на яку зрештою повертається (принаймні саме в це вірить льотчик, а разом з ним і читач). Ця планета стає символом людської душі, домівки, духовного й істинного. З нею невід'ємно пов'язаний образ зірки, що зберігає вищенаведені значення: «– Я запитую себе, – мовив він, – чи справді зорі сяють тому, щоб кожен міг коли-небудь знову знайти свою» [6, с. 54].

Маленький принц знайшов свою зірку: «Вона якраз над нами...» [6, с. 54]. Її він дарує льотчикові: «– Уночі ти споглядатимеш зорі. Моя надто маленька, щоб я показав тобі, де вона. Так краще. Моя зоря буде для тебе однією з безлічі зір. І тоді ти з любов'ю споглядатимеш усі зорі... Всі вони стануть твоїми приятелями. А я тобі дам ще й подарунок... [...] Коли глянеш уночі на небо, тобі здаватиметься, ніби сміються всі зорі, бо ж я житиму на одній з-поміж них, сміятимусь на ній. Ти матимеш зорі, які вміють сміятися!» [6, с. 78–79]. А льотчик ділиться цією зіркою з читачем: «Уважно роздивіться красвид, щоб мати впевненість, що ви впізнаєте його, якщо вам доведеться коли-небудь мандрувати в африканській пустелі...» [6, с. 84]. Лише від читача, від його віри в диво та від намагання пізнати істинне залежатиме, чи почує він зорі, як п'ятсот мільйонів дзвіночків чи сльозин, адже «жоден дорослий ніколи не зрозуміє, що це має дуже велике значення!» [6, с. 84].

Філософська казка має декілька рівнів підтекстовості. Огляд джерел дозволяє виокремити суто біографічний підхід до імпліцитної частини твору. Відомо, що 29 грудня 1937 року А. де Сент-Екзюпері зробив вимушену посадку в Сахарі, за 200 кілометрів від Каїру, і тільки через 5 днів після аварії за ним прийшов друг Превоз з караваном. Маленького принца ототожнюють із самим А. де Сент-Екзюпері, «Королем-Сонцем» (саме таке прізвисько мав автор в дитинстві через своє біляве волосся), квітку – з дружиною письменника Консуело, лиса – з духовно близькою подругою Рене де Соссін або з найкращим другом Леоном Вертом.

Водночас казку, написану під час Другої світової війни (1942 року) далеко від рідної окупованої Франції, у Нью-Йорку, можна тлумачити кризь призму тогочасного історичного контексту. А. Буковська зазначає: «Пишучи поетичну, сумну казку, він [А. де Сен-Екзюпері. – М. Ф.] протиставляв її навколишній дійсності, своєму часу. Солідарністю з дитинством він хотів захиститися від війни, що продовжувалася в Європі, від політичних інтриг і метушні своїх земляків в еміграції, з якими в такій атмосфері й на такій основі він не зумів знайти спільну мову» [2, с. 171]. Так, квітка символізує Францію, а баобаби – фашизм.

Проте підтексти твору набагато глибші й не вичерпуються біографічним чи історичним контекстом тієї доби, у казці порушується *вічне*, що не вимірюється епохою, народами, віком, а отже, позначається позачасовістю.

Простота й водночас глибинність образів, зокрема змії, квітки, лиса, баобабів тощо, сприяють множинності інтерпретацій. М. Міжо відзначає: «Людям, які прагнуть неодмінно розкрити алегорії та сперечаються: «Троянда – це Консуело!» – «Ні, це Франція!» – «Лисиця – це дружба!» – «Ні, це подруга». – «Ні, це Леон Верт». – «Баобаб – це зло загалом?» – «Ні, це фашизм» тощо, – можна сміливо відповісти: «Так, ви праві, ви всі праві. Ця алегорична казка дає можливість читачеві наповнити кожне слово тексту найбільш близьким йому змістом, наділити кожен образ реальною формою. Бо внутрішній зміст цих форм – безпосереднє відображення життя» [3, с. 882]. Очевидно, у цій можливості наблизити текст «до себе», до власного розуміння й відчуття також полягає унікальність твору.

Повість «Маленький принц» не має щасливого закінчення, що суперечить традиції казки. Повість-казка відзначається світлим смутком. Фінал твору можна вважати відкритим, адже письменник залишає можливість домислити його. Тільки від читача залежатиме, чим закінчиться твір: «Для мене це найгарніший і найсумніший красвид у світі. Це той самий красвид, що й на попередній сторінці, але я намалював його ще раз, щоб ви добре запам'ятали його. Саме тут Маленький Принц з'явився на Землі, а згодом зник.

Уважно роздивіться красвид, щоб мати впевненість, що ви впізнаєте його, якщо вам доведеться коли-небудь мандрувати в африканській пустелі. Якщо вам трапиться проминати те місце, благаю, не поспішайте: постійте трохи якраз під його зорею! Якщо тоді до вас підійде хлопчик, якщо він засміється, якщо матиме золотаве волосся, не відповідатиме на запитання, ви одразу здогадаєтесь, хто то. Тоді будьте ласкаві! Не лишайте мене в незмірно великому смутку, а напишіть мерщій, що він повернувся...» [6, с. 84]. Таке звернення до читача покладає на кожного відповідальність за майбутнє, адже Маленький принц передає нам цінні знання про буття й істинно вартісне в житті. Як тонко зауважив М. Міжо, «Маленький принц» – це свого роду заповіт ідеалів, кодекс чистої моралі [3, с. 882].

Висновки та перспективи подальших досліджень. За простим словесним вираженням і нескладним казковим сюжетом повісті А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц» приховується ціла життєва філософія: треба завжди вирізняти дійсно важливе й слідувати йому, цінувати дружбу та любов (кохання), нести відповідальність не тільки за себе, а й за іншого, бути добрим і небайдужим та, що найважливіше, зберегти в собі дитину, чистоту її душі, відкритість Усесвіту й наповненість істинним. Своєю чергою, розуміння механізму творення імпліцитного плану письменником дає змогу зрозуміти природу підтексту як літературного явища, що дає ключі до декодування прихованих смислів в інших художніх творах, а отже, відкриває нові перспективи їхнього вивчення.

Література:

1. Болабольшенко А. На п'єдесталах вічності: Біографічні нариси. К.: Щек, 2010. 296 с.
2. Буковская А. Сент-Экзюпері, или парадоксы гуманизма / Пер. с пол. А. Н. Ермонского; педисл. Т. В. Балашовой. М.: Радуга, 1983. 208 с.
3. Мижо Марсель. Сент-Экзюпері / Пер. с фр. Горация Велле. М.: Молодая гвардия, 1963. 464 с.
4. Тресиддер Дж. Словарь символов / Пер. с англ. С. Палько. М.: Гранд: ФАИР-ПРЕСС, 2001. 444 с.
5. «Le Petit Prince» traduit dans une 300e langue, le hassanya // franceinfo: [сайт]. URL: https://www.francetvinfo.fr/culture/livres/le-petit-prince-traduit-dans-une-300e-langue-le-hassanya_2133029.html

Ілюстративний матеріал:

6. Сент-Екзюпері А. (де) Маленький принц. Листи та публіцистика / Пер. з франц. П. В. Таращука, С. В. Бойка. Харків: Фоліо, 2016. 221 с.